

զոհցին իրենց թամակգին ժամանելէն մաս մը խորցմանք ենակ ընկերու եւ համապատճելու համար իրենց քննու առաջ ենակ ենակի ավագանութեաւ իրենաները, իւ խնդրէ ի վելըց, ասանազա՞ւ Ամենապատի Արտասան Հոյր, որ չնորհ բնեկ օրհնել Յովուշի Նորիքեանց անդուդական բարերարին յիշատանի, եւ հրամա հոգործ մեր բանահրաց եւ քիսանական ճախացնեն զիքտական երկարութեանց շարքը, որոց կարտառագլուխ նմիտ եր շնորհական եւ կեղծական, ծիսական, օրէնդիտական, ազգագրական լեզուաբանական եւ այլ կարգ հին ու որ մժերներէ լուսոց եւ զարգացման նոր արտադրութեաներ պատրաստելու համար:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

ՏԵՂԵԿԱԳՐԻ ԳԵՂԵԿԱՆ ԱՒՂԵՒԹՈՐՈՒԹԵԱՆ ՄԴ
ՀՕՅՍ Վ. ԲԵԼՔԻ ԵՒ Կ. Փ. ԼԵՄԱՆԻ*

Ուղեւորը յանձն տած էին « Իռուսաց գործադրեց Տաճկաց Հայաստանի մէջ ծանօթ խաղող զեան (վանեան, ուրարտեան) բեւեւազիք արձանադրութիւնը կրկին համեմատել Նշանակարգի արթիշ բեւեւագրութիւններ փնտուել, եւ միան գամայն իրենց անշատ երկիրնենին ըստ կարելիութեան եւ պիտոյից՝ աշխարհագործէն ուստամասի կել. այս յանձնառութիւնն կատարած են ուղեւորը այնչափ որ Խռովաց Հայաստանը (որմէ ճողաքարտ մը Համար միայն նի. թ կը մնայ) եւ գարանցին իր Արմիսի Ծին ըստ կողմն գտաւալով (Դաւթեք - Մարաղս - Սաւազուլագ - Աւշուն - Աւրել միա Սալաման [Դիլման] —) լիովին աւ արտածեն, իսկ Տաճկաց բաժնին մէջ վան եւ իր շըլակայքն, ինչպէս նաև Վանայ ծովուն հիւսիսային, արեւելեան եւ Հարաւ - արեւելեան դրացիք երկիրները քննած են:

Այս միջյան ցայքմ Հրատարակուած իրեն
80 խալքեան արձնագրութիւններէն իր 70
Համա կրկն Համեստառած են եւ իր 60 համա-
ալ Նոր արձնագրիւններ գտնուած օբյեկտներ
կաղապարուած (Abklatsch), եւ որչափ Կարել
էս շատահամա Տես լուսանկարուած են:

Աշխարհագրական խուզաբնութիւնք ուղղական պաժնին մէջ՝ որուն տեղագրական հան-

գամանքը բաւական ծանօթ են, սահմանափառ կուեցան միայն բարձրութիւնքը չափելու եռացման ծանրացափով։ Խաւակար մէջն տանօթ այն գլխաւոր ճամասերն, որոնք այսօր վեական եւ սիթթական ու պազմի իլլրոյ-ուղիներ անունութ ծանօթ են, եւ որոնք միայն ի նշատափ առնելու են Հնդկեց-ի բերմանական գաղթականութեանի հ Հայոց եւ աւելի յառաջ ընդհանրապես Փոքր Ասիստ մտնելուն, ջանացած են ուղեւորք անձամբ տեսնել ու ճանանալ։

Պարսից եւ Ցամկաց բաժիններուն մէջ —
գիտութեանց արբունի ձեմարանին բացորոշ
բաղձանաց Համեմատ, որոն Համաձայն էին
նաեւ ուղեւորաց սկզբանական փառաւորութիւնը
— մանաւոր աշնարշավաթիւնն մը դրուած է
աշխարհագրական խոտակութեամբ։ Յատկա-
պէս ի միջի այլը՝ բազմաթիւ տեղեցաց լցոն-
թեան աստիճանները քրօնուած են եւ անընդհատ
ուղղաւափութիւնը կատարուած են եւ երկայնու-
թեան աստիճանները որոշելու, ինչպէս նաեւ
անդադար բարձրացափութիւնը կատարուած,
որով յատկապէս Ուրիմոց ընին եւ Վանայ ծո-
վուն շըրակայից տեղեկութիւնն ու քարտէնն
պիտի Տոխանան եւ ուղղուին, իսկ արեւելեան
Տիգրիսի (Բոհդան-սու) աղղբարականց կողմբը՝
Նորդուզ, Շատախ, եւ Մոլոց գտաւուներուն մէջ՝
առաջին անգամ ու ցեղեններէս մանրանան հե-
տազոտուած են։ Ալեպուհ (Սիիխա) լեռն բար-
ձրացափութիւնն ու այժմ մէկդի Ցողուլ պէտք
եղաւ։ Յթ Քելքի վայր եղած քրդական յար-
ձակնան ատամառուած։

— Նոր բւեւեպագիր արձանագրութեանց դիւ-
տին — բնակէս կրնար յառաջաւընէ ալ գու-
շակուիլ, բայց կարծուածէն ալ աւելի բացա-
ռաբար — միայն եւ միայն ցանկաց բաժնին
մէջ եղած են, բայց հօս միև կողմնակ նցն
իսկ ջուլցէն ու լայրդէն համեմատաբար այն-
պէս մանականն էնտուածուած վանի կայ ան-
գամ անակնակալ կրապով բազմաթիւ նոր գիւ-
տեր ենանք: Վանի միջնաբերդ՝ որ երեսն
խաղիչյա հնի իշխոններուն մնանեւ Սարսոք, Ար-
քափսեայ Ալ որդին՝ բերդն ու գլաւակը կը կրէր
եւ նաեւ ցայտօք կը կրէ — նկատելից ժայռե-
րու մէջ կոփուած սրահներն ու խցերը — եւ
վանի եկեղեցներն եղած են պայ գիւտերուն
գլխաւոր տեղերը: Եկեղեցեաց որմերուն մէջ
ագուցուած կամ իբրեւ դրան վերնաման գործ-
ածուած բւեւեպագիր քարելը բայց ի շատոնց
ձանօթ արտաքին կողմնան արձանագրութիւն-
ներին ունին նաեւ բւեւեպագրութիւններ պատի

* Ρεηνάρης παρέπει τη διαμερισμή την πελάτερη γνωστή όπου αποτελείται από την αποτίναξη της περιοχής στην οποία ήταν εγκατεστημένη η πόλη. Το μετατόπισμα αυτό έγινε στην περιοχή της Καστοριάς, στην περιοχή της Αρτεμίδης, στην περιοχή της Λαζαρίδης και στην περιοχή της Καραβούρης.

մէջ Հիւտուած ետեւել կամ վերի կողմն, որպէս
ցանօսը բօլորովովն անծանօթ մացած էին: Այս
քարերն առ ժամանակ միայն որմէն հանել ու
աղտա ընել յաջողեցան միայն եկեղեցեաց հո-
գաբարձութեանց հետ երկար բանացեցիէն
ետքը, թէեւ Կ.Պոլսց Հայոց պատրիարքուն որուն
դիմուն եղած էր թէ գերմանական գեղարդա-
տան միջցաւ: Եւ թէ նաև ուղարկի, իւր կը-
տան ըրաւ ուղեւորաց բաղչակին կատարելու
համար:

Նոր գիտերուն մէկ ամէն կողմանէն նշանաւոր յատուկ տեղ մը կը բռնէ Տիգ-զատպի-զեսարի ԱՄ՝ Ասորեսաննեաց արքայի (իբր 1020ին ն. Ք.) մէկ արձանագիրն, որ կանգնուած է յանմուաց լիշատակ անոր յաղթութեան չայց լեռնաշխատին իշխանաց վրայ՝ այնպիսի առանակի մ'երբ ուրարտեան -իսադղեան պետութիւնը տակաւուի չըր հիմնածածակատը մըրւած ըլլալու և Մալազիերի գառաք (հմտ. Վ. Բելքի թէերթին ZDMG, Հար. ֆւ. 560) եւ արձանագիրը գտնուած է Մալազիկրանին իբր Յ ժամ հեռու, Կոչանլուի մօտ: Արձանագիրը հետեւեան է.

1. Կհե՛, Կոր-տի-ՑՈՒՐ. ՈՒԵ. Է. ՍԱՐ. ԲԱ
 2. շաբար զմի-նու շար հե՛տ շաբ(մաս) Աշ-ցով
 3. շար կիբ-ընար արքա՞ի
 4. կա-ըն մասարի (ՑՈՒՐ. Կոր) Նա-ի-թի
 5. իշ-տու (մասի) ՑՈՒ-ում-մի
 6. ա-լիդ (մասի) Դա-ի-ա-նի կա-չին
 7. ա-ըն ա-ն ա-ն ա-ն Ա. Ա. Ա. ԳՎԱ. ԼԱ

Այսինքն՝ 1 Տուելութ-արկլ-էշարրա շարրաւ-
դաննու շար կիշատի շար Աշուր 3 շար կի-
բրատ արքան, կաշեր մատատի Կարիքի իշգու-
(մատի) Տումին արք (մատի) Դափանի, կաշեր...
սի՞ամնի բարիսին: Ասոր թարգմանութիւնն է՝
“Տիգլատպղզեսար, աբբայ Նզոր, աբբայ աշ-
խարհի, աբբայի Ասորեսանեաց, աբբայ Հորից
Կողմանց Երկրի, տիրող (իսմ տիրեց) Կարիքի
Երկիրները Տումինն մինչեւ Դայանի, տիրող
Կողմանց մինչեւ, իսմ Կողման առ) մեծ ծովան:”

Այս արձանագրութիւնն Առ-ջն Տիգ-
ղատպիկեսարին տալու կը ստիպէն ի միջն այլոց
բեւեատառն երու ձեւելիք (Կորատրանստանեայ,
բեւեատառը հնագցն ձեւերով) եւ ազգակ-
ցակն այն կապը, որ կայ այս նորադիմ ընա-
գրիս եւ յիշել թագաւորին տարեքրաց հա-
մատական մասերուն եւ իւր Սեւենիչ-սուփ-
անձաւին վրայ քանդակուած արձանագրու-
թեան մէջ :

Նորագիւտ խաղդեան բեւեռագիր արձաւ
նագրութիւններէն յիշենք հետեւեալ կարեւո-
րագոյնները:

1. Վանայ բերդին վզս՝ բուն բերդպատ
ղպին Դաւթիթի-գրան (թէկըրից-գաբուսու)՝
մտ քանդակուած մեծ արձանագրութիւնն որ
մինչեւ Հիմայ չէր ընթերցուած շատ եղծուած
ըլլալուն։ Արձանագիրը ունի՝ երկե անդամ
նոյնութեամբ կրիպուած տասնութիւն տողով
բնագիր մ'որ այսպէս կը սկսի.

1. (မြန်မာ) စားပေါ်-ရှိ-သွား-ပဲ-စုံ-မာ-သွေ့-သိ
2. မြန်-ပေါ်-ပဲ-ဟု-သိ-သေး-မာ-သွေ့-သိ

3. Առաջակ լցին մօն խարակոնիս (Թուբր-
քաց՝ “Գարային ստիլ շ.թ.”) հայ զիւղին մէջ՝ իրեւ
եկեղեցւոյ դրան սեամք գործածուած եւ գրեթէ մէ
բոլորպալին հողին մէջ ծածկուած մէծ սիւն մը
գանուեցաւ՝ արձանագրութեամբ խաղունիսիր
եւ Մենուասայ: Վարի մարզ կը պահի: Աս-
չեւի երեսը 44, ետևի երեսը 38 տար մա-
ցած է: Առջեւի երեսը՝ երես անդամ կրինա-
թեամբ ունէր եւ ենջ երեսոն տույլ բան-
դիրը, ու սեռ այսօ՞մ անդամ մ”ամբուն երկ-
րորդն մինչեւ կէսը պահուած է: Ետևի կողմնա-
38 տողերը նախ մի եւ նցին բնագին ունին մա-
սամի եղանակագրուած, յետյա կու գայ բայց
միջոց մը, ողոկ ետքը կու գալ անշուռ ամիսիցից
բանաձեւը (ծիշը այնպէս ինչպէս ունի նցին եր-
կու իշխողներու արձանագիրը Անայ Ս. Պօղոս-
եկեղեցւոյ մէջ): Արձանագիրը կը պատճէ ի
մասնաւորի “Գարսուաս, աշխարհի գրաւաւմն
անոր” Մենուա (Թե՛ էլ-դա-ս-է) մայրաքաջա-
քին հետ, ինչպէս նաև ուրիշ՝ նցինպէս Ասո-
րեաստանի վերաբերող՝ աշխարհներու: Ցայտ-
նապէս Ազրինստան ուղղուած է հաւկըցնել

(Հայ) Կվ. Հունաստան (տող 20 առջեւի կողման) ասութեամբն (երկիր Կմինսկի):

4. Պատերազմի տեղեկագիր Մենուասայ (պատերազմ Ասորեստանի հետ) այն քարին պատի մէջ Հիւսուած վերին կողմը, որուն դրսի երեսն ունէր Մենուասայ ծանօթ արձանագիրն Շուլցի թիւ 1 = Սէյս' ԼԲ:

5. Պատերազմի տեղեկագիր Արդիստիսի Ա. յ. որդւայն Մենուասայ (գրաւում Բուստուս երկրին որ Ասորեստանի տակն էր) դարձեալ պատին մէջ Հիւսուած կոնակի կողմը այն քարին, որուն միւս արձանագիրն օրինակած էնախ Լայրդ եւ Սէյսի քով է թիւ ԽԵ: Կը գտնուի Անայ Ս. Սահակ եկեղեցին:

6. Վանայ Ս. Պօղոս եկեղեցին կը դտուին իրեր գրան վերնաման երկու քար՝ մասեր մէկ սեան Սորութիւն (Գ. Արքութիւնին) (որդւայ Արդիստիսի) որ թէ առջեւի եւ ետեւուի եւ թէ երկու կողմանի ներ կողմերը (— որնք այժմ յիշեալ գրան վերնամանին հիւսուած վերին երեսներն եւ —) քանդակուած էին: Մինչեւ ցայժմ ծանօթ էր միան առջեւի կողման հեսը, ուստի ամորդ արձանագրին միան վեցերորդ մասը (Ըստ՝ լ. լ. = Սէյս' ԽԵ):

Կողմանի մէկ երեսին վրայ կը գտնուի, Խաղաքեան բեւեռագրութեանց մէջ այս առաջին անգամ, յանուանէ յիշատակութիւն Ասորեստանեայց արքայի մը:

7. Արք-Ղե-Ռի-Ռա-Ռի-Նի և Ա-Ղա-Ղի-Նի-Ռա-Ռի-Ծ-Է հիւ ՄԱՐԴԱՏԱՅ (Ալուր-Ղի-Նի-Ռի այսինքն՝ Աւա-Ռի-Նի և ՄԱՐԴԱՏԱՅ) Ալուր-Ղի-Նի-Ռի այսինքն՝ Աւա-Ռի-Նի և ՄԱՐԴԱՏԱՅ (Նախորդ Տիգլաւարայ Գ. ի.) որդի Աւա-Ռի-Նի-Ռի, արքային Ասորեստանի, Անուան՝ Սորութիւնի հնիւնմանը գրաւած ըլլալու (ձև թէ Շոման-Կիրաքի), կրնայ որոշչէ նանակութիւն ունենալ այն շատ վիճակ ինդիրն համար՝ թէ արդեօք Ասորեստանեայց օրդու-դից անոնը Աւա-Ռի, և թէ Արաման:

7. եւ 8. Արքէունիք Բ. Խոնութիւնիք (որդւայ Բուսայ), Սարգսուր Գ. ի. թոռան, որ Մենեւ քերիմայ (Սանհերիի) ժամանակակի էր, արձանագրութիւն մը չէր գտնուած մինչեւ հիմայ: Այժմ Արքէշը շըլանին մէջ գտնուած են յիւսուագիրը մը ի Հաղի, առջեւի կողմը 46, ետեւի կողմը 38 առօղջ, վարի մասը կը պահի: Արիշը արձանագիրը մը ի շենազի-պաղի, որմէ 43 առջ մնացած է նրկութիւն մէջ ալ իրեր: արձանագրի քանդակել տառող կը յիշուի և Ար-Քիւ-Ռի-Նի-Ռի-Է (Արգիստիս որդի Բուսայ), երկուքն ալ կը պատմեն արուեստա-

կան լին մը (‘ցու-են’) շինութիւնն եւ այսպէսով համեմատութեան կէտեր կ’ընծայեան փոփոխակի իրարու իմաստն լուսաւորելով՝ Բուսասի այն կոթողին արձանագրութեան հետո, որ կը գտնուի Քէշշ-Կէով քով, զոր Բելը 1891ին գտաւ:

(տես Բելքի եւ Լեմանի հատածն ի Հատածի Զենուագիր Եթուագիր, 1892, թ. 151 ֆ., 141 ֆ. եւն):

9. Արքէշիվազ գտնուեցաւ արձանագրութիւնն մը Բուսասայ Ա. որդւայ Արդիստիսի Բ. թագաւորի մը որուսասայ Բ. որդւայ Արդիստիսի Բ. թագաւորի մը որուն գյուղինը մինչեւ մօտ օրես անծանօթ էր (Հմմա. Ա. Բելքի եւ Լեմանի հատածը “Խաղգից Նոր իշխող մը ի թերթին Հայոց Արքայի Աստուած” Ա. Բելքի համար արձանագրին մէջ կը յիշուի թէ յիշեալ թագաւորը պատերազմցաց ընդէմ Հենքնին ներկայ եւ Ասորեստու (‘մատ Մուռ-Աշ-Կի մը ի’ մը վերըն այս առաջին անցքամ կը յիշուին խաղգիւն արձանագրութեանց մէջ:

10. Կայսարանէն վեր, Քէշշ-Կէով գաշտն արեւելքէն փակող լեռներու մէջ կը գտնուի գժուարամաշէի քարաշայու մը, որ յաջորդ երեսուղուն լաւ պահուած եւ ամբողջական արձանագրին ունի բանդակուած:

1. (ԽՈՂԻ) Խուլ-Ղի-Նի-Բ-Ալոր Ի-է պու-Լու-սի
2. Ալ-Ղի-Նի-է-ի պու-լու-սի նա-ա-մա-սի
3. Ա-ու-ղի (ԽՈՂԻ) Խուլ-Ղի-Նի-է-ի (Ալոր) է-ի:

թագաւորի անուն չկայ արձանագրին մէջ, որ միակ գէպքէն է խաղգիւն բեւեռագրաթեանց ամբողջ շըլանին մէջ: Այն ժայռն, որուն վրայ քանդակուած է, լանկան բերդի մը կը նմանի: Դրս կողմն ալ կան բաղմաթիւ նման ժայռա-բերդեր: Այն լեռնագաշտն որուն չորս կողմը բանած ու փակած են ասուկ, առաս արօտասեղի մըն է: Աւստի նիսին կը հետեւի որ այս արձանագրին այսպիսի ժամանակի մըն է, երբ Խաղգիւն ներս գաղթող Հնդեւրասպական Հայ-երու առջեւն լեռները քաշուած էին (տես Լեմանի գրածն ի Վերhandlungen der Berliner Anthropol. Gesellschaft, 1895, թ. 594 ֆ.)

Արձանագրութեանց կէկին համեմատութեանց մէջ յատկապէս յիշելու արժանի է Համեմատութիւնն Քէլիշնի սեան կէս-ասորեստանեայ, կէս-Խաղգիւն արձանագրին (տես անդ՝ 1893, թ. 389 ֆ. եւ 1895, թ. 592 ֆ.) մինչեւ ցայժմ ծանօթ էր կաղապահներին, բայց բառ անդն սկզբնագրին վրայէն քննուած չէր: Վանայ քով թօփրագ-գալիք վրայ եղած պեղամերն, որ կատարուեցան “Բուրդով-Վիրիսով” հիմարիկութեան (Rudolf - Virchow - Stiftung) հաշուին, յերեւան հանեցին նախ մեծ

Մայուսիոր շնորհիւմք (սանդուկ մը 55 տարինանվ, ի ներբռասա ժայռի մէջ փրառած որ ստորեկրեայ ժայռասրահ մը կը տանի), տաճարի մը հիմներ եւ տորիչ էնկեր. բազմաթիւ մեծայակեր մանր մոնր բաներ, գարձեալ մեծ բազակեր բեւեռապիր չափով ծառալին, քարի որձանագիրներու. հատակոտրներ, եւ քանի մը բեւեռագիր հատակոտոր աղիսակներ («աղեւսի տախտակ. ներ»):

Հ. Յ. Տ.

ԱՅԼԵՔ ԱՅԼԵՔ

Ն Ի Ր Կ Բ Ո Ւ Պ Ո Ւ Կ Ի Ւ Թ Ի Ւ Ք

74. Ա. Իւր Թթօվմիմնըց Վանա. 1899 Տպ. Արևել. Սարբանա փոքր 4° էլ 32. Գի՞ն Ֆր. — 26:
75. (Diels) Bericht über eine Forschungsreise durch Armenien, von W. Belel und C. F. Lehmann, vorgelegt von Diels. Berlin, 1899, 8° pp. 5. (Sitzungsberichte der Königl. Preuss. Akademie der Wissenschaften zu Berlin, 1899, VII, p. 116—120.)
76. P. Léonce M. Alishan, Sissouan et l'Arménie-Cilicie, description géographique et historique, avec carte et illustrations, traduit du texte arménien, publié sous les auspices de Son Ex. Noubar Pacha-Venise 1899. Gr. 4° pp. 539.
77. ՏՕՀԹ. Ա. Ի. Խթիմիմնը: Գիտութիւն (Առաջնորդականական թեման, Հար. հ.) Կ. Պոլիս, 1898. էլ 8° 47. Գի՞ն 2 դր.
78. H. ADJARIAN, Les explosives de l'ancien Arménien étudiées dans les dialectes modernes. Paris 1899. 8° pp. 20.

74. Մ. Զ. Խել Թթօվմիմնէց Հայկական բանասահեռութեան միջնի գանձանակին մէջ ձգերով, մթէ չկարենանք ըսկել. Տկամքը էւս՝ Աթյաց մին է, սակայն ասոր նման բան մը՝ 32 էլէ բարգացեալ տեսքու, ոչ յառաջանան եւ աչ ալ փոքրիկ ծանօթութիւն մ'ունի, — ի բաց առեալ ամեն կոտրի տակը 1893—1896 հազիւ ընթեանլի թուերը — որով կարենանք իմանալ թէ ինչ նատասական հրապարակը կը նետուի: Լեզուն արեւման ճապար հայերէն է, տեղ տեղ բառական աւելացատ կոտրնին բնթերցողն զգալի կը լլան, սիրով կը կարգացուի: Զանց կ'առանձնա սահերենի, համարական կոնոներուն գէմ պականերուն վայ խօսիլը — զ. օր. բոնազոսն թիւն են: «աստիճանու դէս մը լեռանց մէջն» (էլ 3) շեշտը գնեալով՝ սիսլը չի բարձարի, «փրացկած» (էլ 13) եւն: Զայրացած բախում: «Ահա յս աեղ» (անդ. էլ 19) «թէ ինչ... մի ըստու» (էլ 5) երդի մը ալ եւելէց (Ց1) եւն, եւն — վան զի մեր նպաստակը էւ ։ Են ծալաւց տեւըսն... 4.

75. (Diels) Bericht über eine Forschungsreise durch Armenien, von W. Belel und C. F. Lehmann. Տեղեկագիր յիշեալ գիտութեանական աշեւութեան մ'ի հայու եւ գտած

տուութեան արձանագրութեանց մասին: Ձեռ առանց ձին յօդուածն, որ ամբողջն յառաջ կը բերենք թարգմանութեամբ:

76. P. Léonce M. Alishan, Sissouan ou l'Arménie-Cilicie. Գրքին հրատարաւութիւնը ծանուցուած էր շատանց, բայց լյուսեաւու այս տարի՝ մեծանուն հայուղդի նուպար Փաշայի մահանէն քիչ մ'ետք, որուն բազմանաց արդիւնքն ալ էր գործոց ձեռնարկուած թարգմանուանէ, ինչպէս խորագիր ալ կը ցուցնէ, Հ. Ա. Երշակին համար ութիւնի անց աւելի ու մեծ ընդունեած թիւն գտած էր թէ հոյ եւ թէ օտար բանասիրաց կողմնէն, եւ ոյն իրաւամբք, վասն կի միաները կը գերազանցէր նիւթին ու տեղեկութեանց մոնութեաբն, հոն առաջին անդամն: Հրատարակուած յիշապահրանց առանց թեամբն, ոչ նուազ նաեւ արտարանցի ձեռագրաց նմանահանութեամբք, գունադրիպ սախամիներակ են: Եւրապակն լեռանու մը նոյնը դիսնոց ծանօթ ացընելու արքէն սկզբն ալ եղած էր 1888 ին, երբ դըբին մեծ աշցոյն դրուացը՝ Աւեն Մեծագործն (անդ. 1885, էլ 423—529 էն) թարգմանութեամբց գաղցերէնի Հ. Գեորգոյ Պայեան ինաւուովն. (Léon le Magnifique, trad. par G. Bayan. Venise 1888.) Աւեն Հայերէն նախարին (Ասուանն, տպ. Աւեննա, 1885, 4° էլք Ժե+592) հրատարակութեանէն տասնեւհինք տարի ետքը յերեսն կու գոյ բունդակի գործոյն նաւցեալ մասին թարգմանութիւնը:

Յոտահարանն մէջ (որ ստորագրուած է՝ 6 Յունուաւ 1899) կը յայտարի հէ կիսակն որ ներկայ գործը մասնակ համառա է քան հայերէն բնագրութեանց մէջ շատ բան հոյ աւելի ցշտաւ եւ ուղղուած է, պատմակն առանձիններն աւելի ճախացած: Նաեւ նորագոյն գէպքերը մէջն առանձինվ են նախամասներուն աւակապն հոյն Աւաելաւնն էր: Ալղագործթիւնը, (էլ 531—49) հօս նորն մորմիոյն մէջ սառնուած են իրենց տեղը: Եթէ նաեւ հարեւանցի համեմատենք երկուքն՝ հայերէնը բնագրութեան ու ներկու գաղցերէնը իրամէտ բառական տարբեր կը գտնենք, եւ այս մասմատ բնական էր: Հաս բառ որ հայերէնն մէջ իւ պատմաց տեղն ուներ հայոց համար, աւելըրդ կիսոր համարակի եւրապացուց համար: Օրինակի համար հայերէնը (Եղի իսկ սկիզբներէն օրինակ մը բերելու համար) յասու գորաւագ մ'ունէր «բուսացուցակ գահուց կիմկիոյ» (էլ 18—29) եւ յարակից տախտակ մը բարձանց եւ բուսոց կիմկիոյ, այս ամէնը բնականական եւ եւրապական աղցիւներէ: Այս ամէնը գաղցերէնին մէջ գուր թողուած է, ինչպէս նաեւ հայերէնին «Ցանք բուսոցն» (էլ 568—568) են: Հետ նաեւ հայերէնին Յաւաշաբանը (էլ Ն—Ժե) եւ նմանների: Քանի որ առանձն պատմաւած էր բնականագրը հոյ կը պակիս «Լավան Մեծագործ» թարգման պատմական մասն, նաեւ յարակից յարգի «Ցանք ժամանակական պատմաթեատր» կիլի-